

comparative and historical, typological methods. The subtypes and variants of indicated headdress were investigated. The lamb pelt of three sheep breeds varieties «malych» were considered as the manufacturing material. The decoration and the functional purpose of caps were analyzed. The conclusions that reflected by the main aspects of headdress application were formulated: the universality properties of the material production local sheep breed «malych»; the warm caps application in the daily lives of the peoples in all seasons; caps were a sign of prosperity and determined the status the first expensive varieties of lamb pelt and costly decoration; «kalpak» aim in protection against witchery.

Keywords: sheep breeding, lamb pelt, fur cap, «kalpak», traditional costume, Crimean Tatars, Crimean Gypsies, Crimean Karaites, Krymchaks.

Грушецкая В. А., соискатель кафедры этнологии и археологии Института истории, политологии и международных отношений, Государственное высшее учебное заведение «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника» (Украина, Ивано-Франковск), victorianage89@gmail.com

Мужские смушковые шапки в быту тюркского и тюркоязычного населения Крыма XIX – первой трети XX вв.

Предпринят системный и комплексный сравнительно-типологический анализ невысоких смушковых шапок «калпак» как неотъемлемой части традиционного мужского костюма крымских татар и цыган, крымских караимов и крымчаков, которые широко использовались на территории Крыма в 30-х гг. XIX вв. – первой трети XX вв. В работе были применены общенаучные и специальные методы исследования (системный, аналитический, сравнительно-исторический, типологический методы).

Изучены особенности изготовления «калпак», основные подтипы и варианты данных шапок, формирующиеся с учетом конструктивных особенностей, материала изготовления (смушки местной породы овец «malych»), декоративного оформления и функционального предназначения. Сформулированы выводы, отражающие главные аспекты использования данного головного убора: универсальность свойств материала изготовления (смушки) и всепогодность использования в повседневной жизни исследуемых народов; статусность и признак достатка; апотропейность.

Ключевые слова: овцеводство, смушки, меховая шапка, «калпак», традиционный костюм, крымские татары, крымские цыгане, крымские караимы, крымчаки.

* * *

УДК 930:001.5:929

Ототюк О. В.,
здобувач, Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв (Україна, Київ),
ototyuk_oleksand@ukr.net

**НАУКОВІ ШКОЛИ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ
В. Б. АТОНОВИЧА, М. В. ДОВНАР–ЗАПОЛЬСЬКОГО,
Є. Д. СТАШЕВСЬКОГО ТА Б. Г. КУРЦА**

Розкрито суть синонімічного ряду терміну наукова школа та спадковості історичних пошуків від В. Б. Антоновича та його народницької школи або ж Київської школи істориків–документалістів через його учня – М. В. Довнар–Запольського до його вихованців Є. Д. Сташевського та Б. Г. Курца. Основними об'єктами вивчень зазначеної школи було Київська Русь, середньовічна Московія, Велике князівство Литовське загалом, і зокрема економічні відносини і господарство. Оскільки авторами історичних та етнографічних праць були зазначені в назві моєї статті люди, то її об'єктом досліджень моєї роботи є відслідковування на базі біографічних даних та робіт, написаних засновниками та учнями цієї школи спільних та відмінних рис притаманних цій школі.

Ключові слова: наукова школа, напрям, течія.

На сьогоднішній день в сучасній українській та білоруській історіографії відроджено ряд імен видатних істориків, дослідників різних регіонів Великого князівства Литовського. Звинувачений у «неортодоксальному розумінні марксизму» основний герой моєї розвідки в 40–50 рр. XX ст. був забутий в наукових колах. Починаючи з 1959 року короткими згадками в монографії, присвяченій історії Київського університету ім'я дослідника литовсько–польської доби, автора понад 150 праць з історії Київської Русі, Московської держави, Росії в 19 ст., історії Литви, Білорусі та України – М. В. Довнар–Запольського знову повернулося до вузького кола науковців, котрі займалися дослідженням історіографії та краєзнавства. Визначний

вчений–архівіст, наукові інтереси котрого були за межами його історичних робіт [1, с. 8].

Довнар–Запольський входив до складу численних товариств та комісій – Археографічної комісії імперського Московського археологічного товариства, Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, Історичного товариства Нестора Літописця та ін. Одним із головних напрямів діяльності Довнара–Запольського була археографічна робота.

Тісно співпрацював з Київською тимчасовою комісією для розгляду давніх актів (дійсний член з 1908). Редагував 5–й том «Архива Юго–Западной России» – «Акты об украинской администрации XVI–XVII вв.», що включав широке коло джерел з проблем розвитку міст, торгівлі, системи управління в українських старостах. Значним був внесок Довнар–Запольського у справу підготовки кадрів архівних установ України. Як перший директор Київського археологічного інституту він прислужився становленню архівної справи освіти. Очолований ним впродовж 1918–1919 р. інститут фактично став першим в Україні вищим навчальним закладом для підготовки архівістів, бібліотекарів, музеєзнавців, етнографів, культурологів. 1920–1922 р. обіймав посаду професора Харківського університету, розробив концепцію підготовки кадрів для архівних установ, яка полягала в організації диференційованих короткотермінових (тритижневих) курсів за прикладом західноєвропейських та тривалих (дворічних), що продовжували ідею археологічного інституту.

Прийmemo за константу з деякими поправками на фізичну науку та її організаційних структур, застосування точку зору Ю. Храмова щодо наукових шкіл як неформальних творчих співдружностей дослідників різних поколінь високої наукової кваліфікації на чолі з лідером на базі лабораторії чи відділу наукового інституту, кафедри вузу в межах будь–якого наукового напрямку, об'єднаних спільними підходами до вирішення проблеми, стилем роботи та мислення, оригінальністю ідей і методів реалізації своєї наукової програми, котре отримало значні результати, має авторитет та суспільне визнання в даній галузі знання.

У фаховому виданні – «Український історичний журнал» (далі – УІЖ) дослідники неодноразово привертати інтерес до постаті Митрофана Вікторовича: УІЖ за 1959 рік «Вітчизняна історія в Київському університеті за 125 років», УІЖ за 1987 рік «Історичне товариство Нестора–Літописця: основні етапи та напрями діяльності (1872–1931)», УІЖ за 2003 рік «Історична спадщина М. В. Довнар–Запольського (1864–1934)». На шпальтах часопису «Архіви України» 1989 року Л. Шохін розмістив розвідку «Маловідомі документи про діяльність М. В. Довнар–Запольського в галузі архівної справи». Так в монографії О. І. Журби згадується діяльність Митрофана Вікторовича в складі Київської археографічної комісії. В бібліографічному довіднику «Українські архівісти» Р. Майборода та І. Матяш помістили біографію вченого [1, с. 12]. Ряд вітчизняних істориків сучасності: І. Верба, В. Уляновський та іноземних, передовсім білоруських (Н. Улашик) та російських (Д. Гутнов) науковців досліджували праці вченого. Крім того значним ґрунтом для досліджень є джерела: відгуки В. Антоновича, П. Голубовського на працю Довнар–Запольського «Государственное хозяйство Великого княжества

Литовского при Ягеллонах», Записки наукового товариства імені Шевченка за 1913 р., «Голос минувшего». Вагомими при дослідженні життя та діяльності вченого є також спогади його учнів: Н. Полонської–Василенко, переписка з істориками – М. Грушевським, В. Антоновичем, О. Левицьким, Д. Яворницьким. Але самим цінним джерелом є, звичайно, велика кількість наукових праць М. В. Довнар–Запольського. Підготовлено до друку але не випущено 3 фундаментальні збірники документів з історії Волині XVI–XVII ст. «Акты по статистике и экономическому положению населения Волины в XVI–XVII вв.». В монографії «Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах», опублікованій у 1901 р. вчений розглянув життя українських та білоруських земель у складі князівства в економічному плані: доходи великого литовського князя, різні види податків та повинностей тощо. Науковий інтерес становлять такі праці «Крестьянская реформа в Литовско–Русском государстве в половине XVI в.», «Западно–русская сельская община в XVI в.». Дослідник вивчав також склад і компетенцію волосних та сільських громад переважно на українських та білоруських землях, які входили до складу князівства, хід та проведення селянської реформи середини XVI ст.

Київська школа істориків–документалістів, яку очолював В. Антонович продовжила своє існування і в подальші роки, в новій якості у вигляді робіт його учнів: Д. Багалія, П. Голубовського, М. В. Довнар–Запольського. Новою течією в російській історичній науці була юридична школа, започаткована С. М. Соловйовим, К. Д. Кавелінін та Б. М. Чичериним. Її появу Довнар–Запольський пов'язував із розвитком у 20–30–ті рр. XIX ст. філософії на Заході, коли на зміну просвітництву з його космополітизмом у політичному житті, природним правом, пануванням людського розуму, прийшла філософська система Гегеля. Вона об'єднала європейську думку, визначила необхідність дослідження ідейного змісту суспільного розвитку, особливо права, та узаконила роль особи у суспільстві. Нові погляди вплинули на наступні покоління істориків, у тому числі на М. Костомарова, напрямок досліджень якого, як вважав Довнар–Запольський, мав продовження у школі професора В. Антоновича та його численних учнів [12, с. 172]. Харківська школа Д. Багалія, кафедра М. Василенка при Київському інституті народної освіти і гурток О. Оглобліна з економічної історії, котрий пізніше перетворився на школу, на думку дослідника І. Верби, наслідував кращі організаційні здобутки історико–економічної школи Довнар–Запольського, зокрема його історико–етнографічного гуртка. Довнар–Запольський так охарактеризовував історичні погляди Антоновича. Він зазначив, що його вчитель не приєднався до жодної ідейної течії 60–х років XIX ст. Він був скептиком, схильним «до слов'янофільської догми», котрий, проте, йшов власним шляхом. Історичні погляди Антоновича, як вважав його учень, сформувалися під впливом юридичної школи та слов'янофілів. Однак він не захопився ідеєю особи в історії, яку підносили представники юридичної школи. На відміну від своїх попередників, які підносили значення народу в історії, Антонович показав також ідейну боротьбу різних груп населення, що було, як вважав Довнар–Запольський, кроком уперед і одним із поворотних моментів у розвитку російської історичної науки.

Проте значення Антоновича, на думку Довнар–Запольського, не тільки у наукових працях, а й в його викладацькій діяльності. Він зумів зацікавити аудиторію, повернути багатьох студентів до наукової роботи, ставлячи за мету розробку історії Київської Русі за регіональним поділом. Так, Г. Мерніков виокремив Київську школу істориків–документалістів В. Антоновича. Тому сміливо можна зарахувати Митрофана Вікторовича до учнів цієї школи або ж принаймні до її вихідців [6, с. 161]. Сама ж наукова школа М. В. Довнар–Запольського постала з історико–етнографічного гуртка, організованого ним же в Києві. Зареєстрований статут котрого датується 1903 роком. Вченим було підготовлено статут і 30 вересня 1903 року відкрив перше засідання [2, с. 147]. У наукових працях студентів простежується зв'язок поглядів його учнів з ідеями вчителя та з його лекціями з історії Давньої Русі. Ця ідейна єдність склала те загальне, яке Довнар–Запольський визначив як наукову школу. Відомими в наукових колах того часу стали вихованці та члени гуртка: Б. Крупницький, В. Оголевець, І. Альтшулер, І. Єрофіїв, Д. Дорошенко, І. Магура, Л. Пахаревський, Н. Полонська–Василенко, Й. Гермайзе [13, с. 129], П. Курінний, О. Оглоблин, Н. Полонська–Василенко, В. Базилевич [11, с. 100], Є. Сташевський, Б. Курц.

Стосовно останніх двох піде мова. Євген Дмитрович Сташевський – професор Київського університету, Київського комерційного інституту, 1919 року очолював Близькосхідний інститут. Декан, завідувач кафедри Інституту народного господарства та Інституту зовнішніх зносин. Сферою професійних інтересів Є. Сташевського було дослідження історії Московського царства доби Михайла Федоровича (першого царя династії Романових). В свій час готував магістерську дисертацію «Государственное хозяйство России в XVII веке» під керівництвом свого вчителя – Довнар–Запольського. Відома також його праця «Московский уезд по писцовым книгам XVI века». Н. Полонська–Василенко відносить Євгена Дмитровича, до послідовників М. В. Довнар–Запольського, котрі продовжили традиції школи Антоновича, хоча і подає його в своїх спогадах як людину амбітну та корисливу і характеризує його як талановитого вченого [10, с. 127]. Скандал щодо зникнення документів з московських архівів Міністерства Юстиції та Міністерства іноземних справ став гучною справою 1915–1918 рр., котрий вніс розкол у стосунки між М. Довнар–Запольським та його учнем – Є. Сташевським [9, с. 38].

Наступний, вчений, учень Довнар–Запольського, котрого згадаємо в цій роботі, – Б. Г. Курц. Відомий синолог, який не мав класичної освіти відповідного напрямку. Читав лекції на посаді приват–доцента на кафедрі руської історії в університеті Святого Володимира. В свій час виявив бажання брати участь у практичних заняттях професора Довнар–Запольського та роботі «гуртка» [3, арк. 2, 44; 4, арк. 4]. В роботі «город Верхотурье в XVII в. «виокремлюється найголовніший фундаментальний наголос, який визначатиме всі його подальші роботи. Зіткнення державних інтересів феодальної Московії з приватним капіталом [7, с. 134]. На базі повідомлень комісара Родеса шведському уряду щодо Московії (історичне джерело) в 1911 році вийшла в світ робота Курца «Донесение Родеса в Архангельско–Балтийский вопрос в половине XVII века». Доповідь на XV археологічному з'їзді у Новгороді, на котрій Курц був секретарем

2-ї секції «Древності історико-географічні і етнографічні» [3, арк. 25] та виступив із працею – результатом занять на семінарах Довнар–Запольського «Донесение Родеса в Архангельско–Балтийский вопрос» [6, с. 58–59].

Дослідники часто піднімали питання про співвідношення школа/напряму або ж про тотожність понять школа, напрям, течія. Так, сенс школи, з точки зору Р. Киреевої, полягав у дидактичній площині: учитель – учні й тлумачила як відносини університетських професорів зі своїми вихованцями. Українські історики розподіляли навіть за напрямками відомих вчених М. Костомарова, М. Грушевського та вчителя Довнар–Запольського – Б. Антоновича до народницького напрямку. Представники діаспори розподіляли вчених – істориків XIX–XX ст., та школи до яких вони належали в переважній більшості за ідеологічними акцентами та оцінками.

О. Оглоблін, учень Митрофана Вікторовича, який прийняв участь у цькуванні свого вчителя в 20 х роках так характеризував діяльність та школу Довнар–Запольського як «школу фашистського напрямку» і як «буржуазно–націоналістичну історичну школу», яка простувала «від нацдемівства до націонал–фашизму з певним досвідом контрреволюційної діяльності» все ж таки реконструював модель української школи на прикладі В. Антоновича: соціально–економічна тематика; метод монографічних досліджень; інтерес до локальних (обласних, краєзнавчих) викладів; архівно–археологічна база дослідів; інтегральний (соборницький масштаб діяльності) засновника. Співробітник білоруського істпарта В. А. Сербента охарактеризував монографію з історії Білорусі Довнар–Запольського як знущання над практичним проведенням диктатури пролетаріату і радянською владою [5, с. 436].

Таким чином, аналізуючи праці В. Антоновича, М. В. Довнар–Запольського та учнів останнього, можна відслідкувати певну закономірність у дослідженнях авторів: краєзнавчий підхід (регіоналізм), вивчення економічних відносин між різними верствами населення. Саме ці риси є основними для Київської школи істориків–документалістів, які в свою чергу перекочували до стін етнографічного гуртка, засновником котрого був Митрофан Вікторович.

Наприкінці 30–х рр. було репресовано майже всіх учнів М. В. Довнар–Запольського з Київського університету, хто до того часу ще залишався в живих. На довгі роки в радянській історіографії ім'я М. В. Довнар–Запольського та його наукова спадщина були забуті. Залишаючись і до цього часу малодослідженими, його наукові праці становлять значний інтерес для сучасної історичної науки.

Список використаних джерел

1. Бусленко Людмила. М. В. Довнар–Запольський як історик України. – Київ, 2007. – 104 с.
2. Герасименко Н. О. Історична спадщина М. В. Довнар–Запольського (1864–1934) // Український історичний журнал. – 2003. – №6. – С.143–154.
3. Державний архів м. Києва. – Ф.16. – Оп.465 (Т20ц). – Спр.3500.
4. Там само. – Спр.193.
5. Историки России. Биографии. – Москва: РОССПЭН, 2001. – 912 с.
6. Кіктенко В. О. Борис Курц і становлення української синології // Сходознавство. – 1997. – №1. – С.57–84.
7. Кіктенко В. О. Кримінальна справа Бориса Григоровича Курца // Східний світ. – 2003. – №2. – С.134–138.
8. Колесник Ірина. Українська історіографія. Концептуальна історія. – Київ, 2013. – 566 с.

9. Марченко Євген. Постать Євгена Сташевського в історіографії // Історичний журнал. – 2004. – №12. – С.37–42.

10. Марченко Є. О. Євген Сташевський та справа про викрадення документів з архівів Міністерства Юстиції та Міністерства іноземних справ // Вісник Київського Національного Університету ім. Тараса Шевченка. Історія. – 2003. – №68–70.

11. Матяш Ірина. Особа в українській архівістиці. Біографічні нариси. – Київ, 2001.

12. Оглоблін О. П. Буржуазна історична школа Довнар–Запольського // Записки історично–археологічного інституту. – 1934. – Т.І. – С.158–225.

13. Репресоване краєзнавство (20–30–і роки). «Рідний край». – Київ: Хмельницький редакційно–видавничий відділ, 1991.

References

1. Buslenko Ljudmyla. M. V. Dovnar–Zapol's'kyj jak istoryk Ukrainy. – Kyi'v, 2007. – 104 s.
2. Gerasymenko N. O. Istorychna spadshhyna M. V. Dovnar–Zapol's'kogo (1864–1934) // Ukrain's'kyj istorychnyj zhurnal. – 2003. – №6. – S.143–154.
3. Derzhavnyj arhiv m. Kyjeva. – F.16. – Op.465 (T20c). – Spr.3500.
4. Tam samo. – Spr.193.
5. Istoriki Rossii. Biografii. – Moskva: ROSSPJeN, 2001. – 912 s.
6. Kiktenko V. O. Borys Kurc i stanovlennja ukrai'ns'koi' synologii' // Shodoznavstvo. – 1997. – №1. – S.57–84.
7. Kiktenko V. O. Kryminal'na sprava Borysa Grygorovycha Kurca // Shidnyj svit. – 2003. – №2. – S.134–138.
8. Kolesnyk Iryna. Ukrai'ns'ka istoriografija. Konceptual'na istorija. – Kyi'v, 2013. – 566 s.
9. Marchenko Jevgen. Postat' Jevgena Stashevs'kogo v istoriografii' // Istorychnyj zhurnal. – 2004. – №12. – S.37–42.
10. Marchenko Je. O. Jevgen Stashevs'kyj ta sprava pro vykradennja dokumentiv z arhiviv Ministerstva Justycii' ta Ministerstva inozemnyh sprav // Visnyk Kyi'vs'kogo Nacional'nogo Universytetu im. Tarasa Shevchenka. Istorija. – 2003. – №68–70.
11. Matjash Iryna. Osoba v ukrai'ns'kij arhivistyци. Biografichni narysy. – Kyi'v, 2001.
12. Ogloblyn O. P. Burzhuzna istorychna shkola Dovnar–Zapol's'kogo // Zapysky istorychno–arheologichnogo instytutu. – 1934. – T.I. – S.158–225.
13. Represovane krajeznnavstvo (20–30–i roky). «Ridnyj kraj». – Kyi'v: Hmel'nye'kyj redakciyno–vydavnyhyj viddil, 1991.

Otolyuk O. V., PhD candidate, National academy of managerial staff of culture and arts (Ukraine, Kyiv), otolyuk_oleksand@ukr.net

The scientific schools on V. B. Antonovych, M. V. Dovnar–Zapolsky, E. D. Stashevsky, B. G. Kurtz examples

This article open the essence of syntactical row of the scientific school and heredity historical finding term from V. B. Antonovych and his people's shool or Kyiv's historical and documentalistic school across his student – M. V. Dovnar–Zapolsky to his students: E. D. Stashevsky and B. G. Kurtz. The main objects of studying of signed before school were Kyivan Rus, middle century Moscovia, the Great dukeland of Lithuania in general and economical relations and thrift. Besides the authors of historical and etnographical works were signed in the title of the article people the investigation object of my work the looking after on biographical bases and works which where written by the fundators and students of this school the common and different features inherent to this school.

Keywords: the scientific school, direction, trend.

Otolyuk A. V., соискатель, Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств (Украина, Киев), otolyuk_oleksand@ukr.net

Научные школы на примере В. Б. Антоновича, М. В. Довнар–Запольского, Е. Д. Сташевского и Б. Г. Курца

Раскрыта суть синонимического ряда термина научная школа и наследственность исторических исканий от В. Б. Антоновича и его народнической школы или же Киевской школы историков–документалистов через его ученика – М. В. Довнар–Запольского к воспитанникам последнего – Е. Д. Сташевского и Б. Г. Курца. Основными объектами изучения указанной школы были Киевская Русь, средневековая Московия, Великое княжество Литовское вообще, и экономические отношения и хозяйство в частности. Поскольку авторами исторических и этнографических работ были указаны в названии статьи люди, то и объект исследований моей работы – отслеживание на базе биографических данных и работ, написанных основателями и их учениками этой школы одинаковых и расхожих черт характерных этой школе.

Ключевые слова: научная школа, направление, течение.
